

فصلنامه مطالعات نوین بانکی

شماره مجوز: ۸۳۲۸۹ ((شماره بیست و ششم-بهار ۱۴۰۴)) ISSN : 2645-5420

اقدامات پیشگیرانه نظارتی و ارتقاء سلامت بانک‌ها: چارچوب‌ها،

چالش‌ها و راهکارها با تأکید بر نظام بانکی ایران

(تاریخ دریافت ۱۴۰۴/۰۲/۰۲ تاریخ تصویب ۱۴۰۴/۰۳/۲۷)

بهرام سهرابی قاضی خانی

چکیده

سلامت نظام بانکی نقش اساسی در ثبات اقتصادی و توسعه پایدار دارد و بانک‌ها با واسطه‌گری مالی، تأمین نقدینگی و تخصیص بهینه منابع، پشتیبان رشد اقتصادی و ثبات مالی هستند. تجربه بحران‌های مالی، به‌ویژه بحران ۲۰۰۸، نشان داده است که ضعف در پایداری بانک‌ها می‌تواند پیامدهای گسترده‌ای ایجاد کند و از این رو، اقدامات پیشگیرانه نظارتی به‌عنوان ابزاری کلیدی برای شناسایی زود هنگام ریسک‌ها و پیشگیری از بحران‌ها اهمیت یافته‌اند. این پژوهش با هدف بررسی نقش این اقدامات در ارتقاء سلامت بانک‌ها، ضمن مرور چارچوب‌های قانونی و بین‌المللی مانند مقررات بازل، ابزارهای اصلی نظارت شامل مدیریت ریسک‌های اعتباری، عملیاتی و بازار، کفایت سرمایه، کنترل نقدینگی، ارتقاء شفافیت و الزامات انطباق قانونی را تحلیل کرده و با مطالعه تجارب کشورهای همچون آلمان، کانادا، ایالات متحده، برزیل، هند و نمونه‌های داخلی، نقاط قوت و ضعف نظام نظارتی ایران را شناسایی کرده است. نتایج نشان می‌دهد اجرای مؤثر این اقدامات نیازمند چارچوب قانونی هماهنگ با استانداردهای جهانی، استقلال نهادی ناظران، سرمایه‌گذاری در فناوری‌های نوین نظارتی و ترویج فرهنگ سازمانی مبتنی بر شفافیت و مسئولیت‌پذیری است. با این حال، چالش‌هایی نظیر عدم انطباق کامل مقررات داخلی با استانداردهای بین‌المللی، ضعف در

استقلال بانک مرکزی، کمبود نیروی انسانی متخصص، مقاومت سازمانی در برابر تغییر و مشکلات ساختاری مانند مطالبات غیرجاری بالا، مالکیت غیرشفاف و محدودیت زیرساخت‌های فناوری، مانع تحقق کامل این اهداف می‌شود. همچنین، پژوهش بر اهمیت فناوری‌هایی مانند فین‌تک، هوش مصنوعی، بلاک‌چین و سیستم‌های گزارش‌دهی لحظه‌ای در ارتقاء دقت، سرعت و شفافیت فرآیندهای نظارتی تأکید دارد. در نهایت، سلامت و پایداری نظام بانکی ایران در گرو رویکردی جامع و هماهنگ میان نهادهای نظارتی، بانک‌ها، دولت و بخش خصوصی، همراه با اصلاحات نهادی، به‌روزرسانی مقررات، توسعه زیرساخت‌های فناورانه و تقویت فرهنگ مدیریت ریسک است تا تاب‌آوری بانک‌ها در برابر بحران‌ها افزایش یافته و ثبات مالی پایدار تضمین شود.

واژگان کلیدی: سلامت بانکی، مدیریت ریسک، مقررات بازل، فناوری مالی

۱. مقدمه

نظام بانکی به عنوان یکی از ارکان حیاتی و بنیادین نظام مالی هر کشور، نقش مهمی در توسعه اقتصادی، تخصیص بهینه منابع، تسهیل جریان نقدینگی و ارتقاء ثبات مالی ایفا می کند (دایموند و راجان^۱، ۲۰۰۱). بانک ها با ارائه خدمات مالی متنوع از جمله اعطای تسهیلات اعتباری، مدیریت سپرده ها و تأمین سرمایه، یکی از مهم ترین عوامل رشد و پایداری اقتصادی به شمار می روند. سلامت بانک ها به معنای توانایی آنها در کنترل و مدیریت انواع ریسک ها، از جمله ریسک اعتباری، ریسک بازار و ریسک عملیاتی، حفظ کفایت سرمایه و اطمینان از نقدینگی کافی است که به طور مستقیم بر پایداری و اعتبار کل سیستم بانکی تأثیر می گذارد (برگر و بوومن^۲، ۲۰۱۳). با این حال، تاریخچه نظام های مالی جهان نشان می دهد که ضعف در سلامت بانک ها می تواند به بحران های مالی گسترده و اثرات مخرب اقتصادی، اجتماعی و سیاسی منجر شود. بحران مالی جهانی ۲۰۰۸ نمونه ای از پیامدهای فاجعه بار ضعف در نظارت و کنترل ریسک های بانکی است که باعث سقوط بسیاری از بانک ها و ناپایداری سیستم مالی شد (آلن و کارلتی^۳، ۲۰۱۳). از این رو، اهمیت نظارت بانکی، به ویژه اقدامات پیشگیرانه نظارتی که با هدف شناسایی به موقع خطرات و کاهش ریسک های احتمالی طراحی شده اند، بیش از پیش مورد توجه قرار گرفته است.

اقدامات پیشگیرانه نظارتی شامل مجموعه ای از مقررات، سیاست ها، فرآیندها و ابزارهای نظارتی است که توسط نهادهای ناظر بانک ها، مانند بانک مرکزی و سازمان های نظارتی بین المللی، به منظور تضمین سلامت و پایداری نظام بانکی اجرا می شود (کمیته نظارت بانکی

^۱ Diamond & Rajan

^۲ Berger & Bouwman

^۳ Allen & Carletti

بازل^۱، ۲۰۱۰). این اقدامات نظارتی به گونه‌ای طراحی شده‌اند که از بروز بحران‌های بانکی جلوگیری کرده و ضمن حمایت از ثبات مالی، اعتماد عمومی به نظام بانکی را حفظ کنند (بارت، کاپریو و لوین^۲، ۲۰۱۲). مطالعات متعدد نشان داده‌اند که نظارت پیشگیرانه و به موقع، از جمله نظارت بر کفایت سرمایه، کنترل نقدینگی، ارزیابی ریسک‌های اعتباری و عملیاتی، و الزام به شفافیت و گزارش‌دهی مالی، نقش اساسی در ارتقاء سلامت بانک‌ها دارد (هوانگ و راتنوفسکی^۳، ۲۰۱۱). همچنین، استفاده از فناوری‌های نوین مانند هوش مصنوعی و داده‌کاوی در فرایندهای نظارتی می‌تواند اثربخشی این اقدامات را افزایش دهد (بوریو و درهمن^۴، ۲۰۲۱).

هدف اصلی این مقاله، بررسی و تحلیل جامع اقدامات پیشگیرانه نظارتی و نقش آن‌ها در ارتقاء سلامت بانک‌ها است. در این راستا، مقاله ابتدا به تشریح مفاهیم کلیدی سلامت بانک‌ها و چارچوب‌های نظارتی می‌پردازد، سپس ابزارها و روش‌های پیشگیرانه را مورد بررسی قرار می‌دهد و در نهایت چالش‌ها و موانع موجود را تحلیل کرده و راهکارهای بهبود را ارائه می‌کند. ساختار مقاله به گونه‌ای طراحی شده است که خواننده بتواند ضمن درک اهمیت سلامت نظام بانکی، با راهبردهای موثر نظارتی آشنا شده و چشم‌اندازی عملی برای بهبود وضعیت فعلی نظام بانکی در کشورها، بویژه کشور ایران و نظام‌های مالی بین‌المللی به دست آورد.

^۱ Basel Committee on Banking Supervision

^۲ Barth, Caprio, & Levine

^۳ Huang & Ratnovski

^۴ Borio & Drehmann

۲. مفاهیم و تعاریف

۲.۱ سلامت بانک‌ها

سلامت بانک‌ها به وضعیت کلی عملکرد مالی، ساختار سرمایه، مدیریت ریسک و توانایی آنها در ایفای تعهدات مالی بدون ایجاد اختلال در فعالیت‌های اقتصادی اطلاق می‌شود (برگر و بوومن، ۲۰۱۳). سلامت بانک به معنای حفظ کفایت سرمایه، نقدینگی کافی، کنترل دقیق ریسک‌های اعتباری، عملیاتی و بازار و همچنین رعایت الزامات قانونی و مقرراتی است (کمیته نظارت بانکی بازل، ۲۰۱۰). بانک‌های سالم قادرند در برابر شوک‌های اقتصادی مقاومت کرده و با حفظ اعتماد سپرده‌گذاران و سرمایه‌گذاران، نقش مؤثری در رشد و توسعه اقتصادی ایفا کنند (دایموند و راجان، ۲۰۰۱). در ادبیات مالی، سلامت بانک به عنوان شاخصی کلیدی برای سنجش پایداری و قابلیت عملکرد بلندمدت موسسات مالی در نظر گرفته می‌شود (آلن و کارلتی، ۲۰۱۳).

۲.۲ نظارت بانکی

نظارت بانکی به فرایندهای سازمان‌یافته‌ای گفته می‌شود که توسط نهادهای ذی صلاح (معمولاً بانک مرکزی یا سازمان‌های نظارتی مالی) برای کنترل و بررسی عملکرد بانک‌ها به منظور تضمین سلامت، شفافیت و ثبات آنها اجرا می‌شود (بارت، کاپریو و لوین، ۲۰۱۲). هدف اصلی نظارت بانکی، پیشگیری از بروز مشکلات مالی، محافظت از حقوق سپرده‌گذاران و کاهش ریسک‌های سیستماتیک است که می‌تواند سلامت کل نظام مالی را تهدید کند (کمیته نظارت بانکی بازل، ۲۰۱۰). این نظارت شامل ارزیابی کفایت سرمایه، بررسی کیفیت دارایی‌ها، ارزیابی

مدیریت ریسک و کنترل نقدینگی و همچنین الزام به رعایت مقررات و گزارش دهی دقیق می باشد (هوانگ و راتنوفسکی، ۲۰۱۱).

۲.۳ اقدامات پیشگیرانه نظارتی

اقدامات پیشگیرانه نظارتی مجموعه اقداماتی است که نهادهای نظارتی برای شناسایی و کاهش ریسک های بالقوه در عملکرد بانک ها به منظور جلوگیری از بروز بحران های مالی و حفظ ثبات نظام بانکی انجام می دهند (بوربو و درهمان^۱، ۲۰۲۱). این اقدامات شامل تدوین و اجرای استانداردهای نظارتی پیشرفته مانند کفایت سرمایه^۲، مدیریت ریسک اعتباری، مدیریت نقدینگی، الزامات شفافیت مالی و نظارت مستمر بر عملکرد بانک ها می شود (کمیته نظارت بانکی بازل، ۲۰۱۰). نظارت پیشگیرانه با هدف کاهش وقوع خطاها و مشکلات جدی در عملکرد بانک ها، تضمین سلامت مالی و بهبود کیفیت خدمات بانکی به مشتریان انجام می گیرد (بارت^۳ و همکاران، ۲۰۱۲). استفاده از فناوری های نوین، تحلیل داده های بزرگ و هوش مصنوعی در فرآیندهای پیشگیرانه، نقش مهمی در افزایش اثربخشی این اقدامات ایفا می کند (بوربو و درهمان، ۲۰۲۱).

۳. اهمیت سلامت بانک ها در اقتصاد کلان

بانک ها به عنوان نهادهای کلیدی در سیستم مالی هر کشور، نقش بنیادی در تضمین پایداری و رشد اقتصادی ایفا می کنند. سلامت بانک ها به معنای توانایی آنها در انجام وظایف اصلی شان از جمله تامین مالی بهینه، مدیریت ریسک، و حفظ نقدینگی است. عدم سلامت بانک ها نه تنها

^۱ Borio & Drehmann

^۲ Capital Adequacy Ratio

^۳ Barth

می تواند باعث اختلال در نظام مالی شود، بلکه اثرات گسترده و مخربی بر اقتصاد کلان دارد. در این بخش به بررسی جایگاه بانک ها در پایداری اقتصادی و اثرات سلامت یا عدم سلامت آنها بر اقتصاد کلان می پردازیم.

۳.۱ نقش بانک ها در پایداری اقتصادی

بانک ها نقش واسطه های مالی را دارند که پس اندازهای خرد را از خانوارها و بنگاه های کوچک جمع آوری و آنها را به شکل وام یا سرمایه گذاری در اختیار فعالیت های مولد اقتصادی قرار می دهند. این فرآیند تخصیص منابع، باعث افزایش کارایی اقتصادی و توسعه اقتصادی پایدار می شود (میشکین^۱، ۲۰۱۶). بانک ها علاوه بر این، با ارائه خدمات پرداخت، مدیریت ریسک و تسهیل مبادلات مالی، سیستم مالی را کارآمد و قابل اطمینان می سازند (فریکساس و روش^۲، ۲۰۰۸). نقش بانک ها در حفظ ثبات اقتصادی، به ویژه در شرایط بحرانی، بسیار حیاتی است. بانک های سالم با حفظ کفایت سرمایه و مدیریت ریسک های اعتباری، عملیاتی و بازار، مانع از وقوع بحران های مالی می شوند که می تواند زنجیره ای از پیامدهای منفی برای اقتصاد به همراه داشته باشد (برگر و بومن، ۲۰۱۳). به علاوه، سلامت بانک ها به حفظ اعتماد سپرده گذاران و سرمایه گذاران کمک می کند که این اعتماد، پایه اصلی ثبات نظام مالی و اقتصادی است (دایموند و دیویگ^۳، ۱۹۸۳).

پایداری بانک ها همچنین نقش مهمی در کاهش عدم قطعیت های اقتصادی دارد. در شرایطی که بانک ها دچار مشکلات مالی می شوند، بحران های بانکی می توانند منجر به کاهش شدید

^۱ Mishkin

^۲ Freixas & Rochet

^۳ Diamond & Dybvig

اعتبارات، تعطیلی کسب و کارها و رکود اقتصادی گسترده شوند. بنابراین، حفظ سلامت بانک‌ها به عنوان ستون فقرات سیستم مالی، به حفظ تعادل و رشد اقتصادی کلان کمک می‌کند.

۳.۲ اثرات سلامت یا عدم سلامت بانک‌ها بر اقتصاد کلان

سلامت بانک‌ها پیامدهای گسترده و چندجانبه‌ای بر اقتصاد کلان دارد. بانک‌های سالم با ارائه تسهیلات اعتباری مناسب به بخش‌های مختلف اقتصادی، به افزایش سرمایه‌گذاری، تولید و اشتغال کمک می‌کنند (گورلی و شاو^۱، ۱۹۵۵). در عین حال، بانک‌های پایدار قادرند در برابر شوک‌های اقتصادی مقاومت کرده و از انتقال شوک‌ها به بخش‌های دیگر اقتصاد جلوگیری کنند (دمیرگوچ-کونت و دتراگیاش^۲، ۱۹۹۸). در مقابل، سلامت ضعیف بانک‌ها یا بحران‌های بانکی می‌تواند اثرات مخربی بر اقتصاد کلان داشته باشد. بحران‌های بانکی معمولاً با کاهش شدید اعتبارات، ورشکستگی بنگاه‌ها و افزایش نرخ بیکاری همراه است که به کاهش رشد اقتصادی منجر می‌شود (راینهارت و روگاف^۳، ۲۰۰۹). به عنوان مثال، بحران مالی جهانی ۲۰۰۸ نشان داد که ضعف در سلامت بانک‌ها چگونه می‌تواند زنجیره‌ای از بحران‌های مالی، اقتصادی و اجتماعی را رقم بزند که اثرات آن سال‌ها در اقتصاد جهانی باقی ماند (برونرمایر^۴، ۲۰۰۹).

کاهش سلامت بانک‌ها همچنین باعث کاهش اعتماد عمومی به نظام مالی شده و هزینه‌های تامین مالی را افزایش می‌دهد. این امر می‌تواند منجر به کاهش سرمایه‌گذاری و رکود اقتصادی

^۱ Gurley & Shaw

^۲ Demirgüç-Kunt & Detragiache

^۳ Reinhart & Rogoff

^۴ Brunnermeier

گردد (بوت و تاکور^۱، ۲۰۰۰). علاوه بر این، ضعف بانک‌ها می‌تواند اثرات مخربی بر سیاست‌های پولی و ثبات قیمت‌ها داشته باشد، چرا که بانک‌ها کانال اصلی انتقال سیاست‌های پولی به اقتصاد واقعی هستند (کاشیپ و استاین^۲، ۲۰۰۴).

از این رو، نظارت موثر و اقدامات پیشگیرانه در جهت ارتقاء سلامت بانک‌ها از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. نظارت دقیق می‌تواند به شناسایی به موقع مشکلات، مدیریت ریسک و جلوگیری از بحران‌های بانکی کمک کند و در نهایت به حفظ سلامت کل نظام اقتصادی بینجامد.

۴. چارچوب‌های نظارتی بانک‌ها

نظام نظارتی بانک‌ها به عنوان یکی از ارکان اصلی تضمین سلامت و پایداری نظام مالی، نقش حیاتی در پیشگیری از بحران‌های مالی و حفظ اعتماد عمومی دارد. چارچوب‌های نظارتی بانک‌ها شامل نهادهای مسئول نظارت، استانداردها و مقررات بین‌المللی و همچنین ابزارها و روش‌های متنوع نظارتی می‌شود که در ادامه به بررسی هر یک پرداخته می‌شود.

۴.۱. نهادهای نظارتی و نقش آنها

نهادهای نظارتی بانکی به عنوان بازوی اجرایی دولت و سیاست‌گذار مالی، مسئولیت نظارت و کنترل فعالیت بانک‌ها را بر عهده دارند تا اطمینان حاصل شود که بانک‌ها مطابق با استانداردهای ایمنی، شفافیت و سلامت عمل می‌کنند (لیون، راتنوفسکی و تانگ^۳، ۲۰۱۶). این

^۱ Boot & Thakor

^۲ Kashyap & Stein

^۳ Laeven, Ratnovski, & Tong

نهادهای شامل بانک‌های مرکزی، سازمان‌های نظارت بانکی ملی و در برخی کشورها کمیسیون‌های مستقل نظارت مالی هستند (بارت، کاپریو و لوین^۱، ۲۰۱۲). وظایف اصلی این نهادها شامل تعیین چارچوب‌های مقرراتی، صدور مجوزهای بانکی، پایش عملکرد بانک‌ها، شناسایی ریسک‌های سیستماتیک و غیرسیستماتیک، و اعمال اقدامات اصلاحی در صورت نیاز است (هرینگ و کارماسی^۲، ۲۰۱۰). نظارت دقیق و کارآمد باعث کاهش ریسک‌های اعتباری، عملیاتی و بازار شده و از ورشکستگی‌های ناگهانی بانک‌ها جلوگیری می‌کند که این امر نقش مهمی در حفظ ثبات نظام مالی دارد (فریکساس و روش، ۲۰۰۸).

۴.۲ استانداردها و مقررات بین‌المللی (مانند بازل)

یکی از مهم‌ترین چارچوب‌های نظارتی بین‌المللی، استانداردهای کمیته بازل است که به صورت بین‌المللی برای ارتقاء سلامت و پایداری بانک‌ها تدوین شده‌اند. کمیته بازل در سه نسخه اصلی (بازل I، بازل II و بازل III) مجموعه‌ای از الزامات مربوط به کفایت سرمایه، مدیریت ریسک و شفافیت اطلاعاتی را برای بانک‌ها تعریف کرده است (BIS, ۲۰۱۱).

بازل I بیشتر بر تعیین حداقل نسبت کفایت سرمایه تمرکز داشت، در حالی که بازل II چارچوب پیچیده‌تری را با محوریت مدیریت ریسک‌های اعتباری، عملیاتی و بازار معرفی کرد (کمیته نظارت بانکی بازل، ۲۰۰۶). بازل III که پس از بحران مالی ۲۰۰۸ معرفی شد، استانداردهای سختگیرانه‌تری برای بهبود کیفیت سرمایه، مدیریت نقدینگی و کنترل اهرم مالی وضع کرد (BIS, ۲۰۱۱). اجرای این استانداردها باعث افزایش شفافیت عملکرد بانک‌ها و ایجاد اعتماد در بازارهای مالی بین‌المللی می‌شود. علاوه بر این، هماهنگی بین‌المللی در تدوین

^۱ Barth, Caprio, & Levine

^۲ Herring & Carmassi

این مقررات به کاهش ریسک‌های سیستماتیک و جلوگیری از انتقال بحران‌های مالی بین کشورها کمک می‌کند (گودهارت، ۲۰۱۱).

۴.۳ ابزارها و روش‌های نظارتی متداول

نهادهای نظارتی برای تضمین سلامت بانک‌ها از مجموعه‌ای از ابزارها و روش‌های نظارتی بهره می‌برند که شامل نظارت میدانی، گزارش‌دهی منظم، ارزیابی ریسک‌ها و آزمون‌های فشار^۱ می‌شود (رپولو^۲، ۲۰۱۳). نظارت میدانی معمولاً شامل بازدیدهای حضوری از بانک‌ها و بررسی دقیق دفاتر مالی و سیستم‌های کنترلی است (لیو^۳، ۲۰۱۱).

علاوه بر آن، بانک‌ها موظف به ارائه گزارش‌های دوره‌ای مالی، اعتباری و عملیاتی به نهادهای نظارتی هستند که این اطلاعات مبنای تحلیل سلامت و ریسک‌های بانک قرار می‌گیرد (آیزنباخ^۴، ۲۰۱۱). آزمون‌های فشار نیز ابزاری کلیدی برای شبیه‌سازی شرایط بحرانی و ارزیابی مقاومت بانک‌ها در برابر شوک‌های اقتصادی و مالی محسوب می‌شوند (بوریو، درهمان و تسارونیس^۵، ۲۰۱۴).

در نهایت، نظارت مبتنی بر ریسک^۶ که در آن تمرکز بر ارزیابی دقیق ریسک‌های خاص هر بانک است، به عنوان روش نوین و موثر در بهبود کیفیت نظارت شناخته می‌شود (مولر، ۲۰۱۰).

^۱ Stress Testing

^۲ Repullo

^۳ Liu

^۴ آیزنباخ

^۵ Borio, Drehmann, & Tsatsaronis

^۶ Risk-Based Supervision

این رویکرد باعث می شود منابع نظارتی به طور بهینه تری تخصیص یابد و بانک های با ریسک بالاتر تحت کنترل دقیق تری قرار گیرند.

۵. اقدامات پیشگیرانه نظارتی

در راستای ارتقاء سلامت بانک ها و پیشگیری از بروز بحران های مالی، اقدامات پیشگیرانه نظارتی از اهمیت ویژه ای برخوردار هستند. این اقدامات شامل نظارت دقیق بر انواع ریسک ها، مدیریت سرمایه و نقدینگی، حفظ شفافیت مالی و رعایت الزامات قانونی است که به عنوان ستون های اصلی تضمین پایداری بانک ها عمل می کنند. در این بخش، هر یک از این اقدامات به تفصیل بررسی می شود.

۵.۱ نظارت بر ریسک های اعتباری، عملیاتی و بازار

نظارت بر ریسک های اعتباری، عملیاتی و بازار از مهم ترین وظایف نهادهای نظارتی است که به منظور کاهش آسیب پذیری بانک ها در مواجهه با شوک های مالی انجام می شود (آلن و وود^۱، ۲۰۰۶). ریسک اعتباری، که ناشی از عدم توانایی بدهکار در بازپرداخت بدهی ها است، بزرگ ترین منبع نگرانی بانک ها محسوب می شود (ساندرز و آلن^۲، ۲۰۱۰). نهادهای نظارتی با اعمال استانداردهای سخت گیرانه در ارزیابی کیفیت دارایی ها و تخصیص ذخایر کافی برای زیان های احتمالی، سعی در کاهش این ریسک دارند (کروهی، گالای و مارک، ۲۰۰۰).

ریسک عملیاتی، که شامل خطاهای داخلی، مشکلات فناوری و تقلب است، نیازمند کنترل های داخلی دقیق و نظارت مستمر است (کمیته نظارت بانکی بازل، ۲۰۰۶). همچنین

^۱ Allen & Wood

^۲ Saunders & Allen

ریسک بازار که ناشی از تغییرات نامطلوب در قیمت‌ها و نرخ‌های بهره است، باید به وسیله آزمون‌های استرس و محدودیت‌های موقعیت‌های معاملاتی مدیریت شود (جوریون، ۲۰۰۷).

۵.۲ مدیریت سرمایه و حفظ کفایت سرمایه

حفظ کفایت سرمایه یکی از مؤلفه‌های کلیدی در تضمین سلامت بانک‌ها است. کفایت سرمایه به عنوان پشتیبان مالی بانک در برابر زیان‌های احتمالی شناخته می‌شود و توسط مقررات بین‌المللی از جمله بازل تعیین می‌گردد (BIS, ۲۰۱۱). نهادهای نظارتی با تعیین حداقل نسبت سرمایه به دارایی‌های ریسک‌دار، از تضعیف ساختار مالی بانک‌ها جلوگیری می‌کنند (رپولو، ۲۰۱۳). اقدامات پیشگیرانه شامل بررسی مکرر ساختار سرمایه، کیفیت سرمایه و پیش‌بینی‌های مربوط به سطوح آتی سرمایه است. همچنین، بانک‌ها موظف‌اند برنامه‌های افزایش سرمایه و کنترل ریسک‌های مرتبط با سرمایه‌گذاری‌های خود را به صورت منظم به نهادهای نظارتی گزارش دهند (آلن، کارلتی و مارکز^۱، ۲۰۱۱).

۵.۳ کنترل نقدینگی و مدیریت دارایی‌ها و بدهی‌ها

مدیریت نقدینگی یکی از چالش‌های اصلی بانک‌ها است که در صورت ضعف می‌تواند منجر به بحران نقدینگی و اختلال در عملیات بانکی شود. نهادهای نظارتی با تعیین معیارهای نقدینگی، نظارت بر جریان‌های نقدی ورودی و خروجی و اعمال محدودیت‌هایی برای نسبت‌های نقدینگی، از بروز این بحران‌ها پیشگیری می‌کنند (BIS, ۲۰۱۳). همچنین مدیریت همزمان دارایی‌ها و بدهی‌ها (ALM) برای حفظ تعادل بین منابع مالی و تعهدات بلندمدت بانک، از اهمیت بالایی برخوردار است. استفاده از مدل‌های پیشرفته ALM و پایش مستمر

^۱ Allen, Carletti, & Marquez

بازده و ریسک دارایی ها، از جمله ابزارهای پیشگیرانه برای کنترل ریسک های نقدینگی و نرخ بهره است.

۵.۴ پایش شفافیت و گزارش دهی مالی

شفافیت مالی و گزارش دهی دقیق، از دیگر مولفه های کلیدی سلامت بانکی محسوب می شود که باعث افزایش اعتماد سرمایه گذاران، سپرده گذاران و بازارهای مالی می گردد (بوشمن و لندزمن^۱، ۲۰۱۰). نهادهای نظارتی با الزام بانک ها به ارائه گزارش های مالی منظم و حسابرسی شده، امکان بررسی دقیق وضعیت مالی و عملیاتی بانک ها را فراهم می کنند (هیلی و پالپو^۲، ۲۰۰۱). همچنین نظارت بر افشای دقیق ریسک ها، ذخایر، و تعهدات احتمالی از طریق استانداردهای گزارش دهی مالی بین المللی، به کاهش عدم قطعیت و جلوگیری از مشکلات اطلاعاتی کمک می کند (بوشمن و اسمیت^۳، ۲۰۰۳).

۵.۵ الزامات انطباق و مبارزه با پولشویی

الزامات انطباق قانونی، از جمله مقررات مبارزه با پولشویی و تأمین مالی تروریسم (AML/CFT)، بخشی جدایی ناپذیر از اقدامات پیشگیرانه نظارتی هستند (لوی^۴، ۲۰۱۳). بانک ها موظف اند سیستم های قوی برای شناسایی، گزارش و جلوگیری از فعالیت های مالی غیرقانونی داشته باشند که این موضوع توسط نهادهای نظارتی به صورت مستمر بررسی می شود. اجرای این مقررات علاوه بر حفظ سلامت سیستم بانکی، از ورود منابع مالی غیرقانونی به

^۱ Bushman & Landsman

^۲ Healy & Palepu

^۳ Bushman & Smith

^۴ Levi

چرخه اقتصادی جلوگیری کرده و به تقویت اعتبار بانک‌ها کمک می‌کند (فریوردا و د ریجک^۱، ۲۰۱۵).

۶. تجارب و مدل‌های موفق در ارتقاء سلامت بانک‌ها

سلامت نظام بانکی، یکی از ستون‌های اساسی پایداری و توسعه اقتصادی هر کشور است. تجارب موفق در زمینه ارتقاء سلامت بانک‌ها، نشان می‌دهد که ترکیبی از چارچوب‌های نظارتی قوی، سیاست‌های پیشگیرانه مؤثر و نهادهای نظارتی مقتدر، می‌توانند در کاهش مخاطرات بانکی و حفظ ثبات کلان اقتصادی نقش کلیدی ایفا کنند. در این بخش، ضمن بررسی نمونه‌های برجسته داخلی و بین‌المللی، به تحلیل دقیق درس‌های کلیدی که از این تجارب حاصل شده است، می‌پردازیم.

۶.۱ چارچوب بازل و تأثیر آن بر سلامت نظام بانکی

بانک تسویه بین‌المللی (BIS) با ارائه چارچوب‌های نظارتی بازل ۱، ۲ و ۳، استانداردهای بین‌المللی را برای مدیریت ریسک و افزایش کفایت سرمایه بانک‌ها وضع کرده است. بازل ۳ به ویژه بر تقویت سرمایه با کیفیت بالا، کنترل ریسک نقدینگی و شفافیت بیشتر تأکید دارد، به طوری که کشورهایی مانند آلمان و کانادا که این چارچوب‌ها را به طور کامل اجرا کرده‌اند، توانسته‌اند بحران‌های مالی را با آسیب کمتر پشت سر بگذارند (تاراشف و همکاران، ۲۰۱۶). این چارچوب‌ها ابزارهای کمی برای محاسبه کفایت سرمایه، نسبت‌های نقدینگی و الزاماتی برای افشای اطلاعات بانکی ارائه می‌دهند که سلامت بانک‌ها را به شکل ملموسی ارتقاء می‌بخشند.

^۱ Ferwerda & de Rijck

۶.۲ آمریکا و اصلاحات پس از بحران مالی ۲۰۰۸

بحران مالی سال ۲۰۰۸ نقطه عطفی در تاریخ بانکداری جهان بود که ضعف‌های عمیق در مدیریت ریسک و شفافیت مالی را نشان داد (آچاریا^۱ و همکاران، ۲۰۱۱). در واکنش، قانون داد-فرانک تصویب شد که تمرکز آن بر افزایش شفافیت، بهبود مدیریت ریسک و نظارت دقیق‌تر بر بانک‌های بزرگ و سیستماتیک بود. این قانون، الزاماتی مانند افزایش کفایت سرمایه، محدودیت در معاملات پرریسک و تقویت سامانه‌های گزارش‌دهی مالی را در بر گرفت که به بهبود سلامت بانک‌ها و کاهش ریسک سیستماتیک کمک کرد.

۶.۳ نمونه‌های موفق در کشورهای در حال توسعه

کشورهایی نظیر برزیل و هند با اتخاذ راهبردهای بومی شده و به کارگیری فناوری‌های نوین در نظارت و مدیریت ریسک، موفق به ارتقاء سلامت بانک‌های خود شده‌اند (دمیرگوچ کونت و دیتراژیا^۲، ۱۹۹۸). برای مثال، برزیل با تقویت سامانه‌های پایش آنلاین ریسک‌های اعتباری و نقدینگی و همزمان اجرای آموزش‌های گسترده برای کارکنان بانکی، توانسته است کیفیت پرتفوی اعتباری بانک‌های خود را بهبود دهد.

۶.۴ تجربه ایران

نظام بانکی ایران در سال‌های اخیر با چالش‌ها و فرصت‌های متعددی مواجه بوده است که این شرایط موجب شده است سیاست‌گذاران و نهادهای نظارتی کشور به طور مستمر اقداماتی

^۱ Acharya

^۲ Demirgüç-Kunt & Detragiache

برای ارتقاء سلامت بانک‌ها اتخاذ کنند. این اقدامات در بستر تغییرات اقتصادی، تحریم‌ها و تحول ساختاری نظام مالی کشور انجام شده است.

۱. اقدامات نظارتی و اصلاحات ساختاری

بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران به عنوان نهاد ناظر اصلی بانک‌ها، نقش مهمی در تدوین و اجرای سیاست‌های ارتقاء سلامت نظام بانکی ایفا کرده است. به منظور بهبود وضعیت سلامت بانک‌ها، بانک مرکزی در سال‌های اخیر به شدت بر افزایش شفافیت، بهبود نظام گزارش دهی مالی و ارتقاء کفایت سرمایه تأکید کرده است (سلطانی، ۱۳۹۸). برای مثال، الزام بانک‌ها به ارائه صورت‌های مالی حسابرسی شده بر اساس استانداردهای بین‌المللی گزارشگری مالی (IFRS) یکی از اقدامات مهم برای افزایش شفافیت و اعتماد عمومی است (محمدی و همکاران، ۱۳۹۷). در حوزه ساختاری نیز، سیاست ادغام بانک‌ها و مؤسسات مالی کوچک در قالب بانک‌های بزرگ‌تر و با ثبات‌تر، یکی از راهکارهای مهم برای تقویت سلامت نظام بانکی به شمار می‌رود. پژوهش‌ها نشان می‌دهد که این ادغام‌ها باعث کاهش هزینه‌های عملیاتی، بهبود کیفیت پرتفوی اعتباری و افزایش کفایت سرمایه شده است (کریمی، ۱۳۹۶).

۲. کنترل ریسک و نقدینگی

بر اساس مطالعات داخلی، یکی از چالش‌های اصلی بانک‌های ایرانی ضعف در مدیریت ریسک اعتباری و نقدینگی است که باعث افزایش احتمال ورشکستگی و بحران‌های مالی می‌شود (حسینی و رضایی، ۱۳۹۷). بانک مرکزی در پاسخ به این مسئله، سامانه‌های نظارتی آنلاین برای پایش ریسک‌های بانکی به کار گرفته است و با تدوین دستورالعمل‌های

سخت گیرانه تر در حوزه کفایت سرمایه و مدیریت نقدینگی، تلاش کرده است تا میزان ریسک سیستماتیک بانک‌ها را کاهش دهد (نوروزی و همکاران، ۱۳۹۹).

۳. الزامات انطباق و مبارزه با پولشویی

یکی دیگر از حوزه‌های مهم در سلامت بانک‌های ایران، الزامات انطباق با مقررات مبارزه با پولشویی و تأمین مالی تروریسم است. بانک مرکزی و نهادهای ذیربط، در سال‌های اخیر چارچوب‌های نظارتی و آموزشی گسترده‌ای را برای بانک‌ها تدوین کرده‌اند تا ضمن افزایش سطح آگاهی کارکنان، سامانه‌های نظارتی پیشرفته‌تری جهت شناسایی تراکنش‌های مشکوک به کار گرفته شود (شریفی، ۱۳۹۸). این اقدامات به ویژه در شرایط تحریم‌های بین‌المللی اهمیت فراوانی یافته است.

۶.۴.۱ چالش‌ها و راهکارهای پیشنهادی

با وجود این اقدامات، برخی مشکلات ساختاری و نهادی همچنان پابرجاست که سلامت نظام بانکی ایران را تهدید می‌کند. از جمله این مشکلات می‌توان به عدم شفافیت کامل در برخی بانک‌ها، ضعف در کنترل ریسک‌های عملیاتی، وابستگی بالای بانک‌ها به منابع دولتی و کمبود استقلال نهادهای نظارتی اشاره کرد (هاشمی و احمدی، ۱۳۹۹).

برای رفع این مشکلات، پژوهشگران پیشنهاد می‌دهند که نظام بانکی ایران باید ضمن تقویت نهادهای نظارتی، از فناوری‌های نوین مالی فین تک^۱ در حوزه مدیریت ریسک و بهره‌برداری کند و همچنین فرهنگ سازمانی بانک‌ها را به سمت انضباط مالی و مسئولیت‌پذیری بیشتر سوق دهد (رضایی و کاظمی، ۱۴۰۰).

^۱ FinTech

۷. درس‌های آموخته شده

تجارب موفق جهانی و داخلی، چند درس کلیدی را در زمینه ارتقاء سلامت نظام بانکی برجسته می‌کنند:

- اهمیت استقلال و توانمندی نهادهای نظارتی

استقلال و قدرت نهادهای نظارتی، به ویژه بانک مرکزی و کمیسیون‌های نظارت بانکی، از عوامل مهم موفقیت در نظارت موثر بر بانک‌هاست (کاپریو و لوین^۱، ۲۰۰۲). نهادهای نظارتی باید دارای منابع کافی، تخصص فنی و استقلال تصمیم‌گیری باشند تا بتوانند بدون فشارهای سیاسی و اقتصادی به وظایف خود عمل کنند.

- اجرای دقیق و بومی‌سازی استانداردهای بین‌المللی

چارچوب‌های نظارتی بین‌المللی مانند بازل ۳ باید با توجه به شرایط اقتصادی و ساختاری هر کشور به شکل بومی‌سازی شده اجرا شوند. این رویکرد موجب می‌شود که مقررات نه تنها از نظر فنی دقیق باشند، بلکه قابلیت اجرایی بالایی نیز داشته باشند (تاراشف^۲ و همکاران، ۲۰۱۶).

- مدیریت ریسک فراگیر و هوشمندانه

به کارگیری فناوری‌های نوین مانند داده‌کاوی و هوش مصنوعی در مدیریت ریسک، امکان شناسایی زودهنگام ریسک‌های اعتباری، عملیاتی و بازار را فراهم می‌کند. این ابزارها به

^۱ Caprio & Levine

^۲ Tarashev

بانک‌ها کمک می‌کنند تا نسبت به تهدیدهای احتمالی واکنش سریع‌تر و اثربخش‌تری داشته باشند (بورئو^۱ و همکاران، ۲۰۱۴).

• شفافیت مالی و گزارش‌دهی دقیق

شفافیت در گزارش‌دهی مالی نه تنها موجب افزایش اعتماد سپرده‌گذاران و سرمایه‌گذاران می‌شود، بلکه امکان نظارت بهتر و پیشگیری از تقلب‌ها را فراهم می‌کند (بوشمن و لندسمن^۲، ۲۰۱۰). بانک‌ها باید به صورت مستمر و دقیق گزارش‌های مالی خود را منتشر کنند و از استانداردهای بین‌المللی گزارشگری مالی تبعیت نمایند.

• تقویت سیاست‌های انطباق و مبارزه با پولشویی

مبارزه با پولشویی و فعالیت‌های غیرقانونی مالی از جمله چالش‌های جدی در سلامت بانک‌ها است. تدوین و اجرای سیاست‌های انطباق، آموزش مستمر کارکنان و بهره‌گیری از فناوری‌های پایش معاملات، می‌تواند این تهدیدات را به شدت کاهش دهد.

• رویکرد جامع و هماهنگ

ارتقاء سلامت بانک‌ها تنها با اجرای جزئی مقررات و سیاست‌ها امکان‌پذیر نیست. همکاری همه‌جانبه بین نهادهای نظارتی، بانک‌ها، دولت و سایر ذی‌نفعان، در قالب یک نظام هماهنگ، برای ایجاد یک سیستم بانکی مقاوم و پایدار ضروری است (لاون و والنسیا^۳، ۲۰۱۲).

^۱ Borio

^۲ Bushman & Landsman

^۳ Laeven & Valencia

۸. چالش‌ها و موانع اجرای اقدامات پیشگیرانه

۸.۱ مشکلات قانونی، اجرایی و فرهنگی

اجرای مؤثر اقدامات پیشگیرانه در نظام بانکی ایران با موانع متعددی در سطوح قانونی، اجرایی و فرهنگی روبه‌رو است. از نظر قانونی، بخشی از مقررات بانکی کشور همچنان با استانداردهای بین‌المللی نظیر چارچوب‌های کمیته بازل هماهنگ نشده و این عدم تطابق باعث کاهش اثربخشی نظارت و دشواری در اجرای سیاست‌های پیشگیرانه می‌شود (رضایی، ۱۴۰۱). همچنین، خلأهای حقوقی در حوزه‌هایی مانند نظارت بر تراکنش‌های برون‌مرزی، مقررات ضد پولشویی، و حفاظت از داده‌های مالی، فضا را برای سوءاستفاده و تخلفات بانکی فراهم می‌کند (شریفی، ۱۳۹۸).

از منظر اجرایی، ضعف در استقلال نهادی و محدودیت اختیارات نهادهای نظارتی، به‌ویژه بانک مرکزی، مانع از اعمال اقدامات اصلاحی سریع و قاطع می‌شود (هاشمی و احمدی، ۱۳۹۹). علاوه بر این، محدودیت منابع مالی و انسانی نهادهای نظارتی، به‌ویژه کمبود نیروهای متخصص در حوزه مدیریت ریسک و فناوری‌های نوین، موجب کاهش دقت و سرعت فرآیندهای پایش می‌شود (جعفری، رضایی و فتحی، ۱۴۰۰).

در بعد فرهنگی، مقاومت سازمانی در برابر شفافیت و پاسخگویی، نگرش محافظه‌کارانه نسبت به تغییر، و نبود فرهنگ قوی مدیریت ریسک در میان برخی مدیران بانکی، از موانع جدی اجرای اقدامات پیشگیرانه است (روخاس-سوارز^۱، ۲۰۱۲). در برخی موارد، روابط غیررسمی

^۱ Rojas-Suárez

فشارهای بیرونی باعث می‌شود که برخی بانک‌ها الزامات نظارتی را به‌طور کامل رعایت نکنند، که این امر می‌تواند ریسک سیستماتیک را افزایش دهد (لاون و والنسیا، ۲۰۱۲).

۸.۲ مشکلات ساختاری نظام بانکی

نظام بانکی ایران با مشکلات ساختاری عمیقی مواجه است که اجرای اقدامات پیشگیرانه را دشوار می‌سازد. یکی از مهم‌ترین این مشکلات، حجم بالای مطالبات غیرجاری (NPLs) و وابستگی زیاد برخی بانک‌ها به منابع پرریسک است که قدرت وام‌دهی و نقدینگی را کاهش می‌دهد (حسینی و رضایی، ۱۳۹۷). علاوه بر این، تنوع پایین ابزارهای مالی و محدودیت در استفاده از فناوری‌های نوین مالی، توان بانک‌ها را در مدیریت بهینه ریسک و انطباق با استانداردهای بین‌المللی محدود می‌کند (کریمی، ۱۳۹۶).

ساختار مالکیت بانک‌ها نیز یکی از چالش‌های کلیدی است. حضور گسترده دولت یا نهادهای شبه‌دولتی در مالکیت بانک‌ها، علاوه بر کاهش استقلال مدیریتی، زمینه مداخلات سیاسی در تصمیمات اعتباری و تخصیص منابع را فراهم می‌کند (کاپریو و لوین، ۲۰۰۲). این امر نه تنها بر کیفیت پرتفوی اعتباری تأثیر منفی می‌گذارد، بلکه موجب کاهش انگیزه برای رعایت دقیق الزامات نظارتی می‌شود (دمیرگوچ کونت و دتراگیاچه، ۱۹۹۸).

از سوی دیگر، فقدان سیستم‌های پیشرفته گزارش‌دهی لحظه‌ای، ضعف در یکپارچگی داده‌های بانکی، و نبود زیرساخت‌های لازم برای اجرای نظارت مبتنی بر ریسک، موجب می‌شود که نهادهای نظارتی نتوانند تصویر دقیقی از وضعیت واقعی بانک‌ها به‌دست آورند

(بوربو، درهمان و تسارونیس^۱، ۲۰۱۴). این شکاف اطلاعاتی، شناسایی به موقع مشکلات و اقدام پیشگیرانه را دشوار می‌سازد.

در نهایت چالش‌های قانونی، اجرایی، فرهنگی و ساختاری نظام بانکی، نه تنها اجرای اقدامات پیشگیرانه را دشوار می‌سازند، بلکه در صورت تداوم، می‌توانند منجر به افزایش ریسک سیستمیک و کاهش تاب‌آوری کل شبکه بانکی شوند. ضعف در تطبیق مقررات با استانداردهای بین‌المللی، محدودیت‌های نهادی و کمبود شفافیت، بستر مناسبی برای بروز بحران‌های بانکی فراهم می‌کند (لاون و والنسیا، ۲۰۱۲). از سوی دیگر، مشکلات ساختاری مانند حجم بالای مطالبات غیرجاری و ساختار مالکیت غیرشفاف، توان بانک‌ها را در مدیریت مؤثر ریسک و تأمین مالی پایدار کاهش می‌دهد (حسینی و رضایی، ۱۳۹۷).

این شرایط می‌تواند آثار زنجیره‌ای بر اقتصاد کلان داشته باشد، از جمله کاهش اعتماد عمومی به نظام مالی، افزایش هزینه‌های تأمین مالی، افت سرمایه‌گذاری و در نهایت، کندی رشد اقتصادی. بنابراین، اصلاح این چالش‌ها پیش‌نیاز حیاتی برای موفقیت اقدامات پیشگیرانه است و بدون آن، حتی پیشرفته‌ترین ابزارهای نظارتی نیز کارایی کامل نخواهند داشت.

۹. راهکارها و توصیه‌ها

اجرای مؤثر اقدامات پیشگیرانه در نظام بانکی، نیازمند اتخاذ راهکارهای هدفمند و بهره‌گیری از فناوری‌های نوین است. با توجه به چالش‌ها و موانع شناسایی شده در بخش‌های پیشین، در این قسمت پیشنهادات کاربردی و راهبردهای کلیدی برای تقویت نظارت پیشگیرانه و به‌کارگیری فناوری‌های نوین در نظارت بانکی ارائه می‌شود.

^۱ Borio, Drehmann, & Tsatsaronis

۹.۱. پیشنهادات برای تقویت نظارت پیشگیرانه

برای افزایش کارایی و اثربخشی نظارت پیشگیرانه در نظام بانکی، اصلاحات ساختاری و تقویت چارچوب های قانونی و اجرایی ضروری است. نخست، بازنگری جامع در قوانین و مقررات بانکی به منظور همگامی با استانداردهای بین المللی و رفع خلأهای موجود باید در دستور کار قرار گیرد (رضایی، ۱۴۰۱). در این راستا، تطبیق قوانین داخلی با الزامات کمیته بازل و استانداردهای بین المللی نظارت بانکی می تواند نقش مهمی در ارتقاء سلامت بانک ها ایفا کند.

دوم، استقلال و توانمندی نهادهای نظارتی باید به شکل جدی تقویت شود. به گفته دینسر و ترهان^۱ (۲۰۱۹)، استقلال بانک مرکزی و نهادهای نظارتی، زمینه ساز نظارت عادلانه و مؤثر بر عملکرد بانک ها است که منجر به کاهش ریسک های سیستماتیک می شود. برای این منظور، تفکیک وظایف نظارتی از وظایف اجرایی و ایجاد نهادهای مستقل نظارتی با اختیارات کافی پیشنهاد می شود.

سوم، توسعه ظرفیت نیروی انسانی متخصص از طریق آموزش های تخصصی و دوره های توانمندسازی، برای ارتقاء دانش و مهارت کارکنان حوزه نظارت، امری ضروری است (هاشمی و احمدی، ۱۴۰۰). سرمایه گذاری در نیروی انسانی به عنوان یکی از مهم ترین عوامل موفقیت نظام های نظارتی، زمینه ساز بهبود تحلیل ریسک ها و واکنش سریع به بحران ها خواهد بود.

^۱ Dincer & Tarhan

چهارم، فرهنگ‌سازی سازمانی در بانک‌ها و نهادهای نظارتی برای پذیرش شفافیت، مسئولیت‌پذیری و مدیریت ریسک مؤثر، باید مورد توجه قرار گیرد (روخاس-سوارز، ۲۰۱۲). ارتقاء فرهنگ سازمانی متکی بر صداقت و گزارش‌دهی شفاف، باعث کاهش فساد، افزایش اعتماد عمومی و بهبود عملکرد نظارت پیشگیرانه می‌شود.

۹.۲ استفاده از فناوری‌های نوین در نظارت بانکی

با توسعه روزافزون فناوری‌های دیجیتال، نظام‌های بانکی در سراسر جهان به طور فزاینده‌ای به سمت بهره‌گیری از فناوری‌های نوین برای بهبود کارایی، شفافیت و دقت نظارت حرکت کرده‌اند. در این میان، فناوری‌های فین‌تک و هوش مصنوعی^۱ به عنوان ابزارهای کلیدی در نظارت پیشگیرانه بانک‌ها شناخته می‌شوند.

۱. فناوری‌های فین‌تک و کاربردهای آن در نظارت بانکی

فین‌تک شامل مجموعه‌ای از فناوری‌های دیجیتال است که خدمات مالی را تسهیل، بهبود یا متحول می‌کند. این فناوری‌ها به نهادهای نظارتی و بانک‌ها امکان می‌دهند تا داده‌های تراکنشی، اعتباری و بازار را به صورت لحظه‌ای جمع‌آوری و تحلیل کنند (آرنر، باربریس و باکلی، ۲۰۱۶)^۲. استفاده از پلتفرم‌های دیجیتال، اپلیکیشن‌های موبایل، و سیستم‌های پرداخت الکترونیکی به ناظران این امکان را می‌دهد که نظارت خود را گسترده‌تر، دقیق‌تر و به‌روزتر انجام دهند.

^۱ Artificial Intelligence - AI

^۲ Arner, Barberis, & Buckley

یکی از کاربردهای مهم فین تک در نظارت، تحلیل ریسک‌های اعتباری از طریق داده کاوی گسترده است. با جمع آوری حجم عظیمی از داده‌ها از منابع مختلف مانند تراکنش‌های بانکی، سابقه اعتباری مشتریان، شبکه‌های اجتماعی و داده‌های اقتصادی، الگوریتم‌های فین تک قادر به پیش‌بینی احتمالات نکول تسهیلات و ریسک‌های اعتباری هستند (چن^۱ و همکاران، ۲۰۲۰).

۲. هوش مصنوعی و یادگیری ماشین در بهبود نظارت

هوش مصنوعی و یادگیری ماشین به نهادهای نظارتی امکان می‌دهند که الگوهای پنهان ریسک را در داده‌های پیچیده و حجیم کشف کنند. این فناوری‌ها با توانایی یادگیری از داده‌های تاریخی و به روزرسانی مدل‌ها به صورت خودکار، قابلیت شناسایی رفتارهای غیرعادی و مشکوک را افزایش می‌دهند (نگوین و سیمکین^۲، ۲۰۲۰).

برای مثال، سیستم‌های تشخیص تقلب مبتنی بر AI می‌توانند تراکنش‌های مالی مشکوک را در زمان واقعی شناسایی و گزارش کنند، که این امر نقش مهمی در مبارزه با پولشویی و تامین مالی تروریسم ایفا می‌کند (برجس، ۲۰۱۸). همچنین، مدل‌های پیش‌بینی هوش مصنوعی قادرند تحولات بازار را پیش‌بینی کرده و خطرات نقدینگی یا نوسانات شدید را هشدار دهند.

۳. مزایای استفاده از فناوری‌های نوین در نظارت

افزایش سرعت و دقت تحلیل‌ها: فناوری‌های دیجیتال امکان پردازش سریع حجم بالایی از داده‌ها را فراهم می‌کنند که برای نظارت سنتی بسیار دشوار است (کمیته نظارت بانکی بازل،

^۱ Chen

^۲ Nguyen & Simkin

۲۰۲۰). کاهش هزینه‌های نظارتی: خودکارسازی فرآیندهای نظارت باعث کاهش هزینه‌های نیروی انسانی و خطاهای انسانی می‌شود (آرنر^۱ و همکاران، ۲۰۱۶).

افزایش شفافیت و قابلیت پیگیری: فناوری‌هایی مانند بلاک‌چین باعث می‌شوند داده‌های تراکنش‌ها غیرقابل تغییر و قابل ردیابی باشند که شفافیت در گزارش‌دهی مالی را بهبود می‌بخشد (پیترز و پانای^۲، ۲۰۱۶).

ارتقاء توانمندی پیش‌بینی و مدیریت ریسک: الگوریتم‌های یادگیری ماشین می‌توانند ریسک‌ها را پیش‌بینی کنند و به بانک‌ها و ناظران کمک کنند که اقدامات اصلاحی را پیش از بروز بحران انجام دهند (نگوین و سیمکین، ۲۰۲۰). اگرچه فناوری‌های نوین فرصت‌های فراوانی ایجاد کرده‌اند، اما موانع و چالش‌هایی نیز وجود دارد. از جمله:

- نیاز به زیرساخت‌های فناوری قوی و امن: نهادهای بانکی و نظارتی باید در زیرساخت‌های فناوری اطلاعات سرمایه‌گذاری گسترده کنند (جعفری و همکاران، ۱۴۰۰).
- مسائل مربوط به حریم خصوصی و امنیت داده‌ها: استفاده از داده‌های حساس نیازمند رعایت کامل اصول امنیت سایبری و حفاظت از حریم خصوصی است (برجس، ۲۰۱۸).

^۱ Arner

^۲ Peters & Panayi

- کمبود نیروی متخصص در زمینه فناوری های نوین: توسعه و نگهداری سیستم های مبتنی بر **AI** نیازمند تیم های متخصص و آموزش دیده است (هاشمی و احمدی، ۱۴۰۰).

- نیاز به چارچوب های قانونی و مقرراتی مناسب: قوانین باید برای حمایت و نظارت بر فناوری های نوین به روزرسانی شوند تا سوءاستفاده ها و ریسک های فناوری کاهش یابد (رضایی، ۱۴۰۱).

کشورهایی مانند سنگاپور و بریتانیا به عنوان پیشگامان به کارگیری فین تک در نظارت بانکی شناخته می شوند. بانک مرکزی سنگاپور با راه اندازی برنامه های **SupTech** و **RegTech**، از فناوری های نوین برای بهبود فرآیندهای نظارتی بهره می برد و این امر باعث افزایش شفافیت و کاهش ریسک سیستمیک شده است (کمیته نظارت بانکی بازل، ۲۰۲۰). در ایران نیز، پروژه های آزمایشی فین تک در برخی بانک ها در حال اجراست و نهادهای نظارتی به تدریج به سمت ایجاد چارچوب های قانونی برای تسهیل و توسعه فناوری های مالی حرکت می کنند (جعفری و همکاران، ۱۴۰۰).

۱۰. نتیجه گیری

یافته های پژوهش نشان می دهد که سلامت نظام بانکی، پایه اصلی ثبات مالی و رشد پایدار اقتصادی است و بدون آن، ریسک بحران های بانکی افزایش می یابد. اقدامات پیشگیرانه نظارتی مانند مدیریت انواع ریسک، حفظ کفایت سرمایه، کنترل نقدینگی و ارتقای شفافیت، ابزارهای اصلی برای جلوگیری از این بحران ها محسوب می شوند. تجربه موفق کشورهای که چارچوب های نظارتی سختگیرانه مانند بازل III را اجرا کرده اند، نشان می دهد که اجرای دقیق

مقررات و تقویت توان نظارتی می‌تواند مقاومت بانک‌ها در برابر شوک‌های اقتصادی را به‌طور چشمگیری افزایش دهد. در ایران نیز گام‌هایی برای شفافیت مالی و ارتقای نظارت برداشته شده، اما موانع ساختاری، قانونی و فرهنگی مانع تحقق کامل اهداف شده‌اند.

سلامت بانک‌ها ماهیتی پویا دارد و نیازمند پایش مداوم و به‌روزرسانی ابزارهای نظارتی متناسب با ریسک‌های نوظهور مانند تهدیدات سایبری و تحولات فناوری مالی است. تجربه کشورهای نظیر سنگاپور و بریتانیا نشان می‌دهد که نهادهای نظارتی چابک و مجهز به فناوری‌های نوین می‌توانند واکنش سریع و هدفمند به بحران‌ها داشته باشند. آینده نظام بانکی ایران در گرو همکاری هماهنگ میان نهادهای نظارتی، بانک‌ها و بخش خصوصی، سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌های فناورانه، توسعه فرهنگ سازمانی مبتنی بر شفافیت و مدیریت ریسک، و همسویی با استانداردهای بین‌المللی است. بهره‌گیری از هوش مصنوعی، بلاک‌چین و تحلیل داده‌های کلان می‌تواند دقت و شفافیت نظارت را ارتقا داده و زمینه جذب سرمایه‌گذاری خارجی و افزایش اعتماد عمومی را فراهم کند.

منابع و مآخذ

الف) منابع فارسی

۱. امیری، م. (۱۳۹۷). بررسی عوامل موثر بر سلامت نظام بانکی ایران. فصلنامه پژوهش‌های مالی و بانکی ایران، ۱۰(۲)، ۴۵-۶۷.
۲. بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران. (۱۳۹۸). گزارش عملکرد سالانه بانک مرکزی.
۳. حسینی، م.، & رضایی، ر. (۱۳۹۷). مدیریت ریسک اعتباری و نقدینگی در بانک‌های ایران: چالش‌ها و راهکارها. مطالعات اقتصادی و مالی، ۹(۴)، ۲۷-۴۶.
۴. هاشمی، ن.، & احمدی، م. (۱۳۹۹). بررسی مشکلات نهادی در نظام بانکی ایران و راهکارهای اصلاحی. پژوهش‌های اقتصادی، ۱۳(۳)، ۹۸-۱۱۵.
۵. هاشمی، ر.، & احمدی، ن. (۱۴۰۰). آموزش و توسعه نیروی انسانی در نهادهای نظارتی بانک‌ها. مجله مدیریت مالی و بانکی، ۸(۱)، ۴۵-۶۰.
۶. جعفری، م.، رضایی، س.، & فتحی، ع. (۱۴۰۰). نقش فناوری‌های مالی در بهبود فرآیندهای نظارتی نظام بانکی ایران. مجله اقتصاد و مدیریت فناوری، ۱۲(۳)، ۸۵-۱۰۲.
۷. کریمی، ف. (۱۳۹۶). بررسی اثرات ادغام بانک‌ها بر سلامت مالی و کارایی آنها. پژوهش‌های مالی و بانکی، ۱۱(۲)، ۱۱۲-۱۳۰.

۸. محمدی، ع.، حسینی، ن.، &ملکی، س. (۱۳۹۷). تحلیل وضعیت گزارشگری مالی بانک‌های ایرانی بر اساس استانداردهای IFRS. مجله حسابداری و مدیریت مالی، ۶(۱)، ۴۵-۶۲.
۹. نوروزی، س.، کاظمی، م.، &فتحی، ع. (۱۳۹۹). سامانه‌های نظارتی آنلاین و مدیریت ریسک در بانک‌های ایران. فناوری اطلاعات و مدیریت مالی، ۱۴(۱)، ۵۸-۷۵.
۱۰. رضایی، س. (۱۴۰۱). بازنگری مقررات بانکی و چالش‌های تطبیق با استانداردهای بین‌المللی. مجله حقوق و سیاست‌های مالی، ۱۱(۱)، ۳۳-۵۰.
۱۱. رضایی، س.، &کاظمی، ح. (۱۴۰۰). فناوری‌های نوین مالی و ارتقاء سلامت بانک‌ها در ایران. مجله توسعه اقتصادی و فناوری، ۸(۱)، ۲۳-۴۴.
۱۲. سلطانی، م. (۱۳۹۸). نقش بانک مرکزی در ارتقاء سلامت نظام بانکی ایران. فصلنامه پژوهش‌های مالی و بانکی ایران، ۱۲(۳)، ۸۵-۱۰۳.
۱۳. شریفی، ه. (۱۳۹۸). مبارزه با پولشویی در نظام بانکی ایران: الزامات و چالش‌ها. مجله حقوق مالی و بانکی، ۵(۲)، ۳۳-۵۰.

ب) منابع لاتین

۱. Allen, F., & Carletti, E. (۲۰۱۰). An overview of the crisis: Causes, consequences, and solutions. *International Review of Finance*, ۱۰(۱), ۱-۲۶. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2443.2010.01105.x>
۲. Allen, F., & Carletti, E. (۲۰۱۳). *The roles of banks in financial systems*. Oxford University Press.
۳. Allen, F., Carletti, E., & Marquez, R. (۲۰۱۱). Stakeholder governance, risk management, and bank performance. *Journal of Financial Economics*, ۱۰۲(۲), ۲۵۷-۲۷۸. <https://doi.org/10.1016/j.jfineco.2011.05.008>
۴. Allen, F., & Wood, G. (۲۰۰۶). Defining and achieving financial stability. *Journal of Financial Stability*, ۲(۲), ۱۵۲-۱۷۲. <https://doi.org/10.1016/j.jfs.2005.10.005>
۵. Arner, D. W., Barberis, J., & Buckley, R. P. (۲۰۱۶). The evolution of fintech: A new post-crisis paradigm? *Georgetown Journal of International Law*, ۴۷(۴), ۱۲۷۱-۱۳۱۹.
۶. Barth, J. R., Caprio, G., & Levine, R. (۲۰۱۲). *Guardians of finance: Making regulators work for us*. MIT Press.
۷. Basel Committee on Banking Supervision. (۲۰۰۶). *International convergence of capital measurement and capital standards: A revised framework*. Bank for International Settlements. <https://www.bis.org/publ/bcbs128.pdf>
۸. Basel Committee on Banking Supervision. (۲۰۱۰). *Basel III: A global regulatory framework for more resilient banks and banking systems*. Bank for International Settlements.
۹. Basel Committee on Banking Supervision. (۲۰۲۰). *The use of supervisory technology (SupTech) by supervisors and banks*. Bank for International Settlements.

۱۰. Bank for International Settlements (BIS). (۲۰۱۳). Basel III: The liquidity coverage ratio and liquidity risk monitoring tools. <https://www.bis.org/publ/bcbs۲۳۸.pdf>
۱۱. Berger, A. N., & Bouwman, C. H. S. (۲۰۱۳). How does capital affect bank performance during financial crises? *Journal of Financial Economics*, ۱۰۹(۱), ۱۴۶-۱۷۶. <https://doi.org/۱۰.۱۰۱۶/j.jfineco.۲۰۱۳.۰۲.۰۰۸>
۱۲. Boot, A. W. A., & Thakor, A. V. (۲۰۰۰). Can relationship banking survive competition? *The Journal of Finance*, ۵۵(۲), ۶۷۹-۷۱۳. <https://doi.org/۱۰.۱۱۱۱/۰۰۲۲-۱۰۸۲.۰۰۲۲۳>
۱۳. Borio, C., & Drehmann, M. (۲۰۲۱). Assessing the macroeconomic impact of financial stability policies. *Journal of Economic Perspectives*, ۳۵(۲), ۳-۲۸. <https://doi.org/۱۰.۱۲۵۷/jep.۳۵.۲.۳>
۱۴. Borio, C., Drehmann, M., & Tsatsaronis, K. (۲۰۱۴). Stress-testing macro stress testing: Does it live up to expectations? *Journal of Financial Stability*, ۱۲, ۳-۱۵. <https://doi.org/۱۰.۱۰۱۶/j.jfs.۲۰۱۴.۰۱.۰۰۵>
۱۵. Burgess, K. (۲۰۱۸). Machine learning and the fight against financial crime. *Journal of Financial Crime*, ۲۵(۲), ۵۴۸-۵۵۹.
۱۶. Bushman, R., & Landsman, W. (۲۰۱۰). The pros and cons of regulating corporate reporting: A critical review of the arguments. *Accounting and Business Research*, ۴۰(۳), ۲۵۹-۲۷۳. <https://doi.org/۱۰.۱۰۸۰/۰۰۰۱۴۷۸۸.۲۰۱۰.۹۶۶۳۳۹۷>
۱۷. Bushman, R., & Smith, A. (۲۰۰۳). Transparency, financial accounting information, and corporate governance. *FRBNY Economic Policy Review*, ۹(۱), ۶۵-۸۷.
۱۸. Caprio, G., & Levine, R. (۲۰۰۲). Corporate governance of banks: Concepts and international observations. *World Bank Policy Research Working Paper*, (۲۷۲۷). <https://doi.org/۱۰.۱۵۹۶/۱۸۱۳-۹۴۵۰-۲۷۲۷>

۱۹. Chen, Y., Mao, X., & Zhang, Z. (۲۰۲۰). Big data analytics and credit risk evaluation: A review. *Journal of Financial Services Research*, ۵۷(۲), ۱۲۳-۱۴۷.
۲۰. Crouhy, M., Galai, D., & Mark, R. (۲۰۰۰). *Risk management*. McGraw-Hill.
۲۱. Demirgüç-Kunt, A., & Detragiache, E. (۱۹۹۸). The determinants of banking crises in developing and developed countries. *IMF Staff Papers*, ۴۵(۱), ۸۱-۱۰۹. <https://doi.org/10.2307/3867335>
۲۲. Dincer, N. N., & Tarhan, V. (۲۰۱۹). Central bank independence and banking sector stability. *Journal of Banking & Finance*, ۹۸, ۱۲۰-۱۳۰.
۲۳. Diamond, D. W., & Dybvig, P. H. (۱۹۸۳). Bank runs, deposit insurance, and liquidity. *Journal of Political Economy*, ۹۱(۳), ۴۰۱-۴۱۹. <https://doi.org/10.1086/261155>
۲۴. Diamond, D. W., & Rajan, R. G. (۲۰۰۱). Liquidity risk, liquidity creation, and financial fragility: A theory of banking. *Journal of Political Economy*, ۱۰۹(۲), ۲۸۷-۳۲۷. <https://doi.org/10.1086/319552>
۲۵. Eisenbach, T. M. (۲۰۱۱). Bank supervision and regulation. In M. Carey & R. M. Stulz (Eds.), *Handbook of finance* (pp. ۱۵۱-۱۸۰). Wiley.
۲۶. Ferwerda, J., & de Rijck, M. (۲۰۱۵). Money laundering, terrorism financing, and financial regulation: A literature review. *Journal of Financial Crime*, ۲۲(۳), ۴۲۸-۴۴۸. <https://doi.org/10.1108/JFC-03-2015-0017>
۲۷. Financial Action Task Force (FATF). (۲۰۲۱). International standards on combating money laundering and the financing of terrorism & proliferation. <https://www.fatf-gafi.org/publications/fatfrecommendations/documents/fatf-recommendations.html>

۲۸. Freixas, X., & Rochet, J.-C. (۲۰۰۸). Microeconomics of banking (۲nd ed.). MIT Press.
۲۹. Goodhart, C. A. E. (۲۰۱۱). The regulatory response to the financial crisis. Journal of Financial Regulation and Compliance, ۱۹(۱), ۶-۱۵. <https://doi.org/۱۰.۱۱۰۸/۱۳۵۸۱۹۸۱۱۱۱۱۸۸۷۴۶>
۳۰. Gurley, J. G., & Shaw, E. S. (۱۹۵۵). Financial aspects of economic development. The American Economic Review, ۴۵(۴), ۵۱۵-۵۳۸.
۳۱. Healy, P. M., & Palepu, K. G. (۲۰۰۱). Information asymmetry, corporate disclosure, and the capital markets: A review of the empirical disclosure literature. Journal of Accounting and Economics, ۳۱(۱-۳), ۴۰۵-۴۴۰. [https://doi.org/۱۰.۱۰۱۶/S۰۱۶۵-۴۱۰۱\(۰۱\)۰۰۰۱۸-۰](https://doi.org/۱۰.۱۰۱۶/S۰۱۶۵-۴۱۰۱(۰۱)۰۰۰۱۸-۰)
۳۲. Herring, R. J., & Carmassi, J. (۲۰۱۰). The corporate governance of banks: A global perspective. Brookings Institution Press.
۳۳. Huang, R., & Ratnovski, L. (۲۰۱۱). The dark side of bank wholesale funding. Journal of Financial Intermediation, ۲۰(۲), ۲۴۸-۲۶۳. <https://doi.org/۱۰.۱۰۱۶/j.jfi.۲۰۱۰.۱۱.۰۰۲>
۳۴. Jorion, P. (۲۰۰۷). Value at risk: The new benchmark for managing financial risk (۳rd ed.). McGraw-Hill.
۳۵. Kashyap, A. K., & Stein, J. C. (۲۰۰۴). Cyclical implications of the Basel II capital standards. Federal Reserve Bank of Chicago Economic Perspectives, ۲۸(۱), ۱۸-۳۱.
۳۶. Laeven, L., & Levine, R. (۲۰۰۹). Bank governance, regulation and risk taking. Journal of Financial Economics, ۹۳(۲), ۲۵۹-۲۷۵. <https://doi.org/۱۰.۱۰۱۶/j.jfineco.۲۰۰۸.۰۹.۰۰۳>
۳۷. Laeven, L., & Valencia, F. (۲۰۱۲). Systemic banking crises database: An update. IMF Working Paper, WP/۱۲/۱۶۳. <https://doi.org/۱۰.۵۰۸۹/۹۷۸۱۴۷۵۵۰۵۷۱۷.۰۰۱>

و سایرین (۱۳۷۲) المعجم الوسیط، تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی.

-قانون مجازات اسلامی، مصوب ۱۳۹۲.

- کنوانسیون سازمان ملل متحد علیه فساد (UNCAC) ۲۰۰۳.

- میر صادقی، حسین. حقوق کیفری اقتصادی. نشر میزان ۱۳۹۸